

Recenzje

Tadeusz Klementewicz, *Rozumienie polityki: Zarys metodologii nauki o polityce*, Warszawa 2010, ss. 340.

Między praktycznym uprawianiem polityki a jej naukowym rozpoznawaniem występuje zasadnicza odrębność powołania kulturowego. Praktyka polityczna dotyczy przede wszystkim zdobywania, sprawowania i utrzymywania władzy jako wartości życia kulturowo-cywilizacyjnego, zaś naukowe rozpoznawanie zjawisk i procesów tej rzeczywistości zawiera się teoretycznym jej definiowaniu, na wskazywaniu metod, sposobów, modeli, paradygmatów ujawniających się w sferze zdobywania, sprawowania i utrzymywania władzy. Odrębność ta w potocznej recesji społecznej zaciera się, do czego w istotnej mierze przyczyniają się politolodzy, którzy generują zacieśnianie się granicy między *stricte* badawczym uprawianiem politologii, a komentowaniem bieżącej, stającej się sytuacji społeczno-politycznej. W polskiej rzeczywistości politologicznej obserwuje się w tym względzie dużą niekonsekwencję w jej traktowaniu. Z jednej strony, uznaje się założenie, że politologia jest odrębną dyscypliną poznania naukowego i obowiązują w niej właściwe procedury badawcze – ład metodologiczny, z drugiej zaś – sytuuje się ją w przestrzeni między rozpoznawaniem sfery szeroko rozumianego życia politycznego a urzeczywistnianiem różnych wyzwań komentatorskich, aplikacyjnych.

Uwagę wyzwań metodologicznych w politologii od wielu lat analizuje i prezentuje w licznych, cennych publikacjach Profesor Tadeusz Klementewicz z Uniwersytetu Warszawskiego. Wskazuje na negatywne skutki niedocenia-

a nawet lekceważenia zagadnień metodologicznych w uprawianiu politologii. W 1991 r. wydanej książce, pt. *Spór o medal metodologiczny nauki o polityce* stanowiącej swoiste *vade mecum* do badań politologicznych w Polsce podkreślał m.in., że *poliski politolog stawiany jest pod pręgierz opinii społeczności naukowej i opinii publicznej przede wszystkim za swą nadgorliwość w usługach ideologiczno-politycznych; że słabość dyscypliny wynika m.in. z dominacji perspektywy potocznego doświadczenia społecznego* (s. 11).

Obecnie na rynku księgarskim ukazało się Jego studium, pt. *Rozumienie polityki: Zarys metodologii nauki o polityce*. Jest to opracowanie niezwykle cenne z punktu widzenia określenia tożsamości politologii, sytuowania jej wśród dyscyplin poznania humanistycznego (nauk społecznych). Wskazuje się tu, że rozumienie życia politycznego, czy sfery publicznej współczesnego społeczeństwa wymaga odpowiedniej strategii badania.

Podkreśla się, że w warunkach budowy ładu globalnego – nowe jakościowo zjawiska w dziejach społeczeństw masowych wymagają zmiany dotychczasowych kategorii ich opisu oraz strategii badania.

Prezentowana publikacja sytuuje się między prezentacją problemów *stricte* badawczych a wykładem podręcznikowym, na co wskazuje też jej autor (s. 25). Wykład podzielono w niej na 3 części, zatytułowane: I. Z przedmiotowej metodologii nauki o polityce, II. Z pragmatycznej metodologii nauki o polityce, III. Z pragmatycznej metodologii nauki o polityce. W ramach nich wyodrębniono zagadnienia: 1. Instytucjonalny i problemowy rozwój dyscyplinarny, 2. Paradygmaty badań politologicznych: obsza-

ry badawcze, dziedziny przedmiotowe i strategie badań, 3. Metodologiczne osobliwości analizy politologicznej, 4. Rozumienie polityki – interpretacja humanistyczna, wyjaśnianie przyczynowe, wyjaśnianie integralne, 5. Praktyczno-prognostyczne funkcje politologii, 6. Procedura wartościowania polityki i polityków, 6. Uzasadnienie w praktyce badawczej politologów – między logiką a empirią, 8. Strategia problemowa badania polityki, 9. Rodzaje twierdzeń w nauce o polityce – teoria polityki jako struktura humanistyczna badań, 10. Teoria stosunków międzynarodowych w systemie nauk o polityce, 11. Konstruowanie narracji w nauce o polityce – między myślą a rzeczywistością. Są to wielce nośne poznawczo zagadnienia, nierzadko też budzące dyskurs oraz różne opcje interpretacyjne zarówno politologów, uprawiających tę dyscyplinę, jak i specjalistów dyscyplin pokrewnych, Analizę tych zagadnień poprzedza „Wstęp”, zatytułowany *Politologia ponad podziałami – makropolitika i strategia problemowa*. Przypomina się tu ogniwa kształtowania się analiz metodologicznych w rozwoju polskiej politologii. Podkreśla się m.in. wizję ustaleń Profesora Franciszka Ryszki, zawartych w studium *Nauka o polityce. Rozważania metodologiczne* z lat 80. Zauważa się, że określano w nim obszary badawcze w politologii w połączeniu z refleksją metodologiczną. Wskazuje się znaczenie ujęć teoretycznych w rozpoznawaniu rzeczywistości politycznej. Przywołuje się przy tym nazwiska politologów, których ustalenia metodologiczne są wciąż aktualne w uprawianiu tej dyscypliny. Przypomina się tu, że metodolog dyscypliny szczegółowej musi się inspirować dorobkiem filozofii nauki, metodologii ogólnej i metodologii nauk społecznych.

Charakteryzując instytucjonalny i problemowy rozwój dyscypliny wyodrębniono trzy podstawowe zagadnienia poznawcze: 1. Rozwój instytucjonalny dyscypliny (a w tym perspektywa badawcza metodologii szczegółowej) 2. Rozwój problematyki badawczej: od nauki praktycznej do teoretycznej (a w tym: 1. Potoczna wiedza o polityce, 2. Refleksja politologiczna jako filozofia polityki, 3. Refleksja politologiczna jako nauka praktyczna, 4. Kształtowanie się empirycznej nauki o polityce) 3. Empiryczne nauki o polityce a filozofia polityki.

Podkreśla się tu, że nauka o polityce, przynajmniej kiedy nie jest dodatkiem do jakiejś polityki dostarcza wiedzy opisowej oraz teoretycznej o życiu politycznym aktualnym i życiu politycznym wszystkich dotychczasowych społeczeństw. Busołą działań poznawczych politologa jest teoria, zwykle istnieje ona w postaci *wiedzy milczącej* (s. 29).

Przypomina się, że przedmiotem refleksji metodologicznej są powiązane ze sobą składniki procesu badawczego: 1. świadomość metodologiczna badaczy, 2. czynności badawcze (praktyka naukowo-badawcza), oraz 3. wiedza politologiczna. Mimo wieku ogniw kształtujących nauki o polityce w Europie, uznaje się, że jej samodzielność jako nowej dyscypliny powstała w Stanach Zjednoczonych (s. 32), jako samodzielna dyscyplina akademicka zaczęła rozwijać się od 1897 r.

Zainteresowanie polityką w wymiarze potocznym trwa od zarania tworzenia się struktur instytucjonalnych społeczeństwa. Czerpano ją z doświadczenia rządzących i rządzonych, generowanych własnym zachowaniem, działaniem, podejmowaniem decyzji.

Refleksja politologiczna znana jest od starożytności. Ważne zasługi w jej upowszechnianiu wnosił Arystoteles, postrzegając politykę jako ścieranie się interesów. W procesie przemian dziejowych zmieniało się jej powołanie, zwłaszcza a wymiarze rozwiązywania doraźnych potrzeb politycznych. Istotny aspekt uprawiania polityki stanowi dążenie do wiązania się z jej aspektem empirycznym, zwłaszcza w wymiarze rozpoznawania wyzwań ideologicznych. W wykładzie dostarcza się wiedzy refleksyjnej, składającej do pogłębianych studiów politologicznych.

Charakteryzując obszary badawcze, analizy przedmiotowe i strategie badań wyodrębniono zagadnienia: 1. Poznawcze granice politologii – w poszukiwaniu strategii badań, 2. Polityk jako strażnik ładu społecznego – strategia symbiozy z prawoznawstwem (a w tym instytucjonalizm), 3. Nurt egzystencjoanlistyczny w refleksji nad polityką – strategia autarkiczna, 4. Polityk jako sternik (menedżer) ładu społecznego – strategia heterotroficzna, 5. Polityk jako (stronniczy) arbiter w konfliktach o podział dóbr i realizację wartości grupowych i wspólnotowych

– między potęgą pieniądza a siłą głosu. Strategia intergratywna (konensualna). Wskazuje się, że w polityologii zbudowały swe przyczółki wszystkie podstawowe orientacje teoretyczno-metodologiczne współczesnej humanistyki. Powiązane są one z kierunkami filozoficznymi, w większości XIX w. proveniencji (s. 60).

W prezentowaniu metodologicznych osobliwości analizy politologicznej ukazano 4 zagadnienia, tj. 1. Logiczna struktura wiedzy humanistycznej – problem syndromatyczności zjawisk politycznych (a w tym: a) człowiek jako całość bio-psycho-socjokulturowa: poziom antropologii fizycznej, b) polityka w świecie społecznym człowieka – poziom socjologii, c) poziom refleksji politologicznej), 2. Perspektywa czasowa politologa – politologia zwiadem badawczym historii politycznej, 3. Warstwa wydarzeniowa dziejów a nie procesy masowe – między idiografizmem nomotetyzmem.

Zauważa się tu, że procedury i metody badawcze w danej szczegółowej dyscyplinie są narzędziami poznawczej penetracji tej dziedziny badania. Zatem to charakterystyczne i swoiste cechy oraz formy istnienia zjawisk politycznych wyznaczają doniosłą bądź podrzędna rolę poszczególnych metod i procedur prowadzących do rozumienia polityki. Politologia jest niesamodzielna eksplanacyjnie, gdyż podstawowe determinanty życia politycznego znajdują się poza tą sferą, przede wszystkim w strukturze gospodarczej społeczeństwa i narzędziach, którymi posługuje się człowiek w swoich oddziałyvaniach na środowisko przyrodnicze. Znalezienie wiedzy koniecznej do zakresłania granic świata polityki wymaga odwołania się do wielu ogólnych teorii tworzących *gmach wiedzy humanistycznej* (s. 82). W analizie tej podkreśla się, że politolog ma doczynienia z procesami otwartymi ontologicznie – część bezpośrednich i bardziej pośrednich skutków obserwowanych zjawisk należy w chwili badania do przyszości (s. 93).

Charakteryzując politykę z pozycji interpretacji humanistycznej, wyjaśniania przyczynowego i integralnego wyodrębniono segmenty poznawcze: 1. Rola wyjaśniania w rozumieniu działań i zjawisk politycznych, 2. Interpretacja humanistyczna działań politycznych, 3. Wyjaśnianie przyczynowe zjawisk politycznych –

dyrektywa wyjaśniania integralnego, 4. Wyjaśnianie modelowe w analizie politologicznej na przykładzie łagodnej agonii realnego społeczeństwa (a w tym: a) teoretyczny model rozkładu autorytarne go socjalizm – bogaty z nadwyżką, b) upadek autorytarne go socjalizmu: model historyczny), 5. Historia alternatywna w procedurze wyjaśniania politologa. Wskazuje się tu, że wyjaśnianie jest mechanizmem wiedzy twórczym, prowadzącym do odkrycia nowych czynników zjawisk, nowych prawidłowości, tym samym do przeformułowania dotychczasowej wiedzy teoretycznej (s. 107).

Prezentując praktyczno-prognostyczne funkcje politologii wyodrębniono zagadnienia: 1. Ograniczania praktyczno-prognostycznej funkcji nauki o polityce, 2. Historia alternatywna a przewidywanie scenariuszy zmian systemowych, 3. „Czekając na powtórkę zmian wielkiej depresji z 1929? Scenariusz ładu globalnego”, 4. Dylematy polskiej strategii narodowej między Białorusią i Niemcami. Podkreśla się tu istotę potocznej wiedzy o polityce, która wyrasta przede wszystkim z doświadczeń rządzących i rządzonych.

Przybiera postać recept działania, sentencji, metafor. Praktycznym celem każdej dyscypliny naukowej jest dostarczenie trafnych przewidywań (s. 140). Przez „przewidywanie zwykle rozumie się” dedukcję twierdzeń o faktach nieznanymi, jeszcze i niedoświadczanych z ogólnych praw i informacji szczegółowych o naukach początkowych. Ważnym czynnikiem ograniczającym trafność przewidywania są przełomowe zmiany, mające charakter globalny, co egzemplifikuje się scenariuszami XX w. rzeczywistości państwa polskiego.

Ukazując problem procedury wartościowania polityki i polityków wyodrębniono w wykładzie kwestie: 1. Polityka jako dziedzina działań ryzykownych, 2. „Kto, dlaczego, w jaki sposób” – spory o fakty, 3. Spory o wartości – aksjologie polityki, 4. Spory o szanse historyczne – warstwa kontrfaktyczna oceny (a w tym: a w tym: a) historia alternatywna w analizie stopnia wykorzystywania możliwości, b) metodologiczny status historii alternatywnej). Wskazuje tu, że większość zadań w różnych sferach życia ma charakter zadań ryzykownych, tj. takich, gdzie rezultat nie jest pewny. Zadania ryzykowne

w politycznej sferze działalności człowieka mogą co najwyżej wyróżniać się większym niż w innych sferach stopniem ryzyka (s. 163). Ujawniają się w tej rzeczywistości spory o wartość – jak oceniać ostateczne rezultaty i użyte środki działania, czy z punktu widzenia wartości ostatecznych, światopoglądowych, uniwersalnych, narodowych, czy uwzględnić w nich stanowisko opinii publicznej, kwestie etyki, odpowiedzialności? Pytania te odnosząc do polskiego doświadczenia politycznego prowadzą do postrzegania ich w wymiarze wzorów historii alternatywnej (s. 174). Prowadzenie rozważań w kategoriach alternatyw rozwojowych wykluczają zarówno postrzeganie rzeczywistości politycznej jako chaosu, jak i koncepcje determinizmu przyrodniczego czy technologicznego.

Prezentując problem „uzasadniania” w praktyce badawczej wskazano na kwestie: 1. Uzasadniania empirycznego teoretycznego w praktyce badawczej, 2. Analizy porównawczej – cywilizacji, społeczeństwa narodowe, systemy polityczne, 3. Weryfikacji hipotez statystycznych, roli metod statystycznych. Zauważa się tu, że jeśli sercem nauki jest wyjaśnianie, to jej układem immunologicznym – uzasadnianie twierdzeń, hipotez jednostkowych i ogólnych a także uzasadnienie wyjaśnień. Wiedzę tworzą zgodnie z zasadą słabej racjonalności, twierdzenia spełniające co najmniej dwa warunki: intersubiektywnej komunikowalności (tzn. twierdzenia muszą być zrozumiałe dla każdego znającego język danej dyscypliny) oraz intersubiektywnie sprawdzalne. Muszą być prawomocne, zasadne – przekonanie o prawdziwości powinno być odpowiednie do zgromadzonych argumentów i ewidencji empirycznej (mogą nimi być świadectwa empiryczne – wyniki eksperymentów, dokonane obserwacje, bądź przeprowadzane rozumowania, w wyniku których można je wywieść z twierdzeń już uzasadnionych (s. 183).

W analizie poznawczej zwraca się uwagę na badania porównawcze. Służą one do badania tej samej populacji w różnych warunkach (badania panelowe), różnych populacji w tym samym czasie (badania przekrojowe). Rzeczywistość tę przekonująco zegzemplifikowano posługując się różnymi częściami składowymi nauki o polityce (polityka społeczna, wartości i kultura polityczna, stosunki międzynarodowe).

W polu badawczym politologii obecne są zjawiska masowe. Wśród nich zauważa się: a) postawy jednostek wobec instytucji władzy, osób sprawujących władzę, orientacje polityczne, kulturę polityczną, stereotypy narodowe i etniczne, wiedzę o życiu społeczno-politycznym, b) zachowania wyborcze, modele analizy zachowań społeczno-politycznych, procesy wyborcze, c) myślenie polityczne oraz partycypacje polityczne, podstawy legitymizacji władzy, mediatyzacji polityki.

W prezentacji strategii problemowej badania polityki wyodrębniono kwestie: 1. Ogólna charakterystyka strategii problemowej, 2. Strategia problemowa w zastosowaniu do fenomenu *backlashu*, 3. Strategia problemowa – schemat postępowania badawczego. Wskazuje się, że fenomen życia politycznego polega na jego zrozumieniu, ocenie, sformułowaniu, prognoz czy zaleceń praktycznych, wymaga uruchomienia rozproszonej między różne dyscypliny wiedzy teoretycznej i empirycznej, znalezienia aparatury pojęciowej i struktur teoretycznych, sterujących wyborem i hierarchizacją czynników wyjaśniających (s. 216).

Zwracając uwagę na rodzaje twierdzeń w nauce o polityce podniesiono w analizie poznawczej zagadnienia: 1. Prawa nauki i generalizacje historyczne w procesie badania polityki, 2. Ogólna teoria polityki i aspektowe teorie polityki. Podkreśla się tu wagę posiadania przez każdą dyscyplinę swej teorii jako „cudownego instrumentu, pozwalającego wyjaśnić i przewidzieć „wszystko”, czego się pragnie w jej obszarze posiadania”, porównuje się potrzebę tę do wyczekiwań Izraelitów na ziemię obiecaną (s. 245). Wiedza teoretyczna to informacja o prawidłowościach w różnym czasie występowania, to prawa o różnym stopniu ogólności, są to drogowskazy (dyrektywy metodologiczne). W pracy badawczej politologa ważne są prawa historyczne, rozpoznawane w długim okresie dziejowym, co generuje spór o status metodologiczny m.in. wyrażany przez przedstawicieli nauk przyrodniczych, odmawiających równości praw nauk przyrodniczych i ścisłych z oglądem humanistycznym rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej.

Politolog w grze poznawczej z rzeczywistością polityczną musi się posługiwać innym po-

jęciem ogólności, pojęciem ogólności historycznej (s. 253). W postępowaniu badawczym politologa przeplatają się teoria i empiria. Teorie ogólne stanowią konieczny składnik strategii badania, są bowiem punktem wyjścia (strukturą conceptualną) badań konkretnych, jednostkowych zdarzeń. Służą humaniście do hipotetycznej selekcji hierarchizacji czynników wyjaśniających. Teorie ogólne mają charakter ramowy są zaledwie szkieletami programami badań. W układzie analityczne prezentuje się odrębność pojmowania ogólnej teorii polityki oraz jej odniesienia aspektowe.

W charakterystyce teorii stosunków międzynarodowych wyodrębniono kwestie: 1. Stosunki międzynarodowe w perspektywie państwa narodowego – ogólna teoria i teorie empiryczno-historyczne, 2. Świat w perspektywie globalistycznej – teoria stosunków międzynarodowych rdzeniem politologii? Przypomina się tu, że nowe jakościowo zjawiska w dziejach społeczeństw ludzkich wymagają zmiany dotychczasowych kategorii ich charakterystyki. Ujawnienie się zjawiska i procesu „globalizacji” wymaga wypracowania paradygmatu badawczego. Istotne wyzwania w tym względzie ujawniają się przed politologami, a w tym badaczami stosunków międzynarodowych.

Prezentując problem konstruowania narracji nauce o polityce wyodrębniono kwestie: 1. Rodzaje narracji politologicznej, 2. Struktura semantyczna narracji politologicznej (a w tym: a) warstwa informacyjna, b) warstwa retoryczna, c) warstwa teoretyczno-ideologiczna), 3. Problem prawdziwości narracji politologicznej – od retoryki śmierci z głodu. W prezentacji tej wyodrębniono cztery grupy struktur narracyjnych: a) prace ustrojoznawcze, b) z zakresu najnowszej historii politycznej, c) analityczne zakresu historii myśli politycznej, d) raporty z badań empirycznych. Zarysowano ogólną ich specyfikę oraz wskazano reprezentantów (głównie z Uniwersytetu Warszawskiego). Podkreślono tu, że w narracji politologicznej zwraca się uwagę na ogólną refleksję krytyczną, a w niej na nurt dziennikarski – publicystyczny, pisarski, eseistyczny odsłaniający na bazie potocznych obserwacji mechanizmy władzy; przywołano tu nazwiska kilku intelektualistów rozpoznawanych we współczesnym świecie, jak np.

Erich Fromm, Noam Avram Chomsky, Jurgen Habermas, Friedrich August Hayek. W wykładzie podkreśla się wagę przemian cywilizacyjnych, które wywierają też przemożny wpływ na objaśnianie rzeczywistości politycznej; podkreśla się, że współczesny obraz świata, w coraz mniejszym wymiarze ma charakter zmysłowy a generuje go postęp naukowo-techniczny, międzynarodowy ład prawny. *Zauważa się, że każdy ma taki świat jaki może i chce zrozumieć* (s. 323).

W prezentowanej książce zamieszczono zestawienie bibliograficzne, w którym wskazuje się podstawowe pozycje wydawnicze, ukierunkowane na zarysowanie problemu metodologii nauki o polityce oraz współczesne rozumienie polityki.

Książka zasługuje na dużą uwagę środowiska politologicznego. W przewartościującym oglądzie ustaleń dotyczących politologii, a zwłaszcza w Polsce wskazuje się na jej miejsce wśród innych dyscyplin poznania badawczego, na jej tożsamość generowaną przez interdyscyplinarność, podkreśla się specyfikę dyscypliny powodowaną badaniem rzeczywistości sytuującej się, a w tym ukształtowanej przez zjawiska i procesy globalizacyjne, które uniemożliwiają wartości dywersyfikacyjne, a w tym w świecie postaw, zachowań, aspiracji politycznych. Wśród podniesionych kwestii poznawczych dużą nośność mają relacje między potocznością a naukowością urzeczywistniania polityki i politologii, prawdą a poprawnością, odpowiedzialnością poznawczą a ryzykiem w konstruowaniu wizji życia politycznego, teorią a empirią.

Andrzej Chodubski

Jarosław Nocoń, *Między tradycją a modernizacją. Przeobrażenia badań politologicznych w świetle neofunkcjonalizmu Jeffreya C. Aleksandra*, Bydgoszcz 2010, ss. 314.

Lektura książki pozwala na sformułowanie kilku wyjściowych spostrzeżeń. Po pierwsze, dana tematyka badawcza mieści się w jednym z najtrudniejszych obszarów politologii – jej teorii i metodologii. Deficyt tego rodzaju opra-